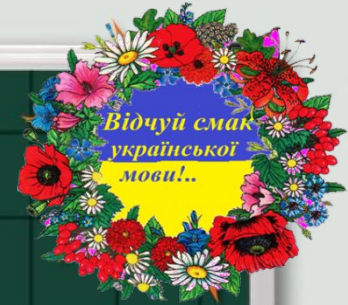
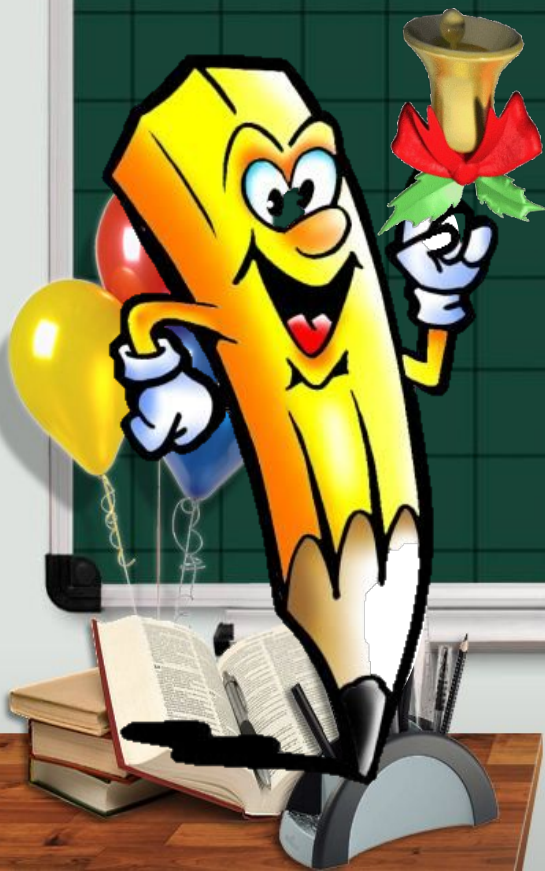

Дев'яте листопада

Класна робота

Дієприкметник

Бесіда з учнями

- **1. Що таке дієслово як частина мови? Назвіть граматичні ознаки дієслів.**
- **2. Що є початковою формою дієслова та які граматичні ознаки вона має?**
- **3. Що виражає категорія виду дієслів? Дайте характеристику кожному виду.**
- **4. У чому полягає різниця між перехідними та неперехідними дієсловами?**
- **5. Схарактеризуйте основні значення форм теперішнього, минулого та майбутнього часів.**
- **6. З'ясуйте особливості поділу дієслів на дієвідміни.**
- **7. Що виражає дійсний спосіб дієслів?**
- **8. Як утворюються дієслова умовного способу?**
- **9. Як утворюються дієслова наказового способу?**
- **10. Що виражають безособові дієслова?**

Практична робота

- Прочитайте речення, проаналізуйте підкреслені дієслова і запишіть їх у три колонки, встановивши приналежність дієслів до певного способу: дійсного, умовного чи наказового. За якими граматичними ознаками ви відносите дієслова до різних способів?
- Веди мене, дорого правоти, як не мені, дай іншому дійти на тихі води і на ясні зорі. (Д, Павличко)
- Тяжкими гронами висять набої, аж повгинались плечі вояків. Впаде команда — й вирушить на гори велике військо сонця і землі. (Д. Павличко)
- Любімо сонце і життя, радіймо квітам і теплу. (З журналу)
- Як би я тепер хотіла у мале човенце сісти! (Леся Українка)
- Якби мені черевики, то пішла б я на музики. (Г. Шевченко)

Завдання : утворити форми наказового способу 2-ї особи однини і 1-ї та 2-ї особи множини наведених нижче дієслів

- Виростати, мужніти, здолати, жити, стояти, спати, зустрітися, стати, промовити, слухати, щебетати.

Розподільний диктант. Самостійна робота

- 1. Запишіть дієслова у 2 колонки відповідно до дієвідмін (1 дієвідміна; 2 дієвідміна)
- Знати, стукотіти, кроїти, наколотити, свистати, белькотіти, оборонити, відпороти, стругати, завадити, збігти, гуркотіти, тьмяніти, гуркотати, одужати, стелити, краяти, хилитися, спізнитися, відкрити, хропіти, бачити, збороти, свистіти, ударити, пищати, знехтувати, сипати, зважити, оцінювати, тягти, дирчати, зморитися, схотіти.

У систему **дієслова** входять такі

особові форми
що роблю? що зроблю?
читаю, прочитаю, прочитав
(змінна форма)

дієприкметник
який? яка? яке?
прочитаний (-а, -е, -і)
вказує на ознаку предмета за
дією
(змінна форма)

Форми (дієслівні утворення):

Неозначена форма (інфінітив)
що робити? що зробити?
читати має суфікс **-ти**,
є почат. фор. дієслова,
називає дію або стан без вказівки на
особу, рід, число, час, спосіб

дієприслівник
що роблячи? що зробивши?
читаючи,
прочитавши
означає додаткову дію

безособові форми на -но, -то
що зроблено?
прочитано, розбито
безособові дієслова
світає, щастить дощить, суєніє

Дієприкметник

Із кожним осіннім днем з'являється все
більше **жовтого** листя. Барвисті квіти
зникають, **жовтіє** трава. **Пожовкле** на деревах
листя опадає.

*Прочитайте речення.
Назвіть спільнокореневі
слова.*

Із кожним осіннім днем з'являється все більше **жовтого** листя. Барвисті квіти зникають, **жовтіє** трава. **Пожовкле** на деревах листя опадає.

- Якими членами речення виступають спільнокореневі слова **жовтого, жовтіє, пожовкле**?
- На які питання вони відповідають?
- Якою частиною мови є слово **жовтого**?
- Назвіть граматичні ознаки прикметника.
- Якою частиною мови є слово **жовтіє**?
- Назвіть граматичні ознаки дієслова.
- Чи можна сказати, що слово **пожовкле** – прикметник, дієслово?

Слово **пожовкле** – особлива дієслівна форма, яка називається **дієприкметником**

РОЗРІЗНЯЙТЕ!

Дієслово — вказує на дію: **жовтіє;**

Прикметник — вказує на постійну ознаку: **жовтого;**

Дієприкметник — вказує на ознаку за дією:

пожовкле.

Зроби висновок, що

дієприкметник — це особлива форма дієслова, що виражає ознаку предмета за дією або станом і відповідає на питання **який?** (у називному відмінку однини чоловічого роду)

Розрізняймо!

Прикметники

*сиве волосся
бліде обличчя
запашні лілії
українська пісня небесна
блакить*

Дієприкметники

*посивіле волосся
зблідле обличчя
прив'яле лілії
прослухана пісня
потемніле небо*

Дісприкметник поєднує в собі ознаки

дієслова

і

прикметника

І. Вид:

недоконаний — палаючий;

доконаний — скошений.

2. Час: (лише два часи)

теперішній — читаючий;

минулий — заморожений.

3. Стан:

активний — виконуючий, почорнілий;

пасивний — створений, доглянутий.

4. Може мати залежні слова

(іменники, займенники, прислівники):

вирощений у теплиці.

1. Указує на ознаку предмета й
відповідає на питання **який? яка? яке?**
які?

2. Змінюються за родами, числами та відмінками.

3. Узгоджуються з пояснюваним іменником у роді, числі та відмінку: засіяний лан, засіяна нива, засіяне поле.

4. У реченні виступає:

- **означенням**

Долітають **завмираючі** гуки музи-ки. *Нечуй-Левицький*

- **частиною складеного іменного присудка**

Чорна ніч інкрустована ніжністю.

Л. Костенко

Дієприкметник разом із залежними від нього словами називають **дієприкметниковим зворотом**

Дієприкметниковий зворот може стояти **після** пояснюваного слова і **перед** ним.
Якщо - після пояснюваного слова,
то в усному мовленні виділяється паузою, а на письмі — **комою**;

Дієприкметниковий зворот виконує в реченні роль поширеного означення:
Колос, викупаний сонцем, вклоняється мені.

М.Стельмах

Червоніла якась велика квітка на долині, вкритій зеленим житом.

М.Рильський

Якщо **дієприкметниковий зворот** стоїть у кінці речення, то кому стави-мо **після** пояснювального слова (*Вузька дорога повела в гори, порослі густим лісом*), коли ж - у середині речення, він виділяється з **обох боків** комами (*Степ, оповитий тишею, дихав пахощами росяних трав*).

Дієприкметниковий зворот, що стоїть перед пояснювальним словом, комою, як правило, не виділяється.

Наприклад, у реченні (Нічого так я не люблю, як запах снопів тільки–но скошеного і зів'ялого хліба) **дієприкметниковий зворот тільки–но скошеного і зів'ялого**, що стоїть перед пояснювальним словом **хліба**, комою не виділяється.

ДЗ виділяється завжди, якщо він стосується особового займенника
Зморений працею, я ліг відпочивати.

Узгоджені означення відокремлюються

- Якщо прикметниковий або дієприкметниковий звороти стоять в постпозиції щодо означуваного слова.
Дівчата, **заквітчані яскравими вінками**, йшли до річки.
- Якщо вони стоять в препозиції і мають обставинний відтінок у значенні (причини)
Заклопотана хатніми справами, (чому?) Катря не помітила, що вже вечір.
- Якщо між **ОС і означенням** є інші члени речення
Викупаний сонцем, вклоняється землі достиглий **коłos**.
Якщо дієприкметниковий зворот стосується особового займенника, то виділяється завжди.
Знесилений від голоду, він ледве пересував ноги.

Узгоджені означення відокремлюються

- Якщо такі означення відносяться до особового займенника (в препозиції і постпозиції !!!)

Мужній і завзятий, він не боявся нічого.

- Якщо стоять після означуваного слова-іменника, перед яким уже є залежне від нього означення

Нарешті розщедрилось тепле сонце,
усміхнене, яскраве.

Дієприкметники бувають

активного

стану

пасивного

Активні

виражають ознаку предмета, зумовлену дією самого предмета:

*листя зів'яло — зів'яле
листя. Палаючий обрій,
достигаючі вишні -*

Пасивні

виражають ознаку предмета, зумовлену дією іншого предмета:

*написаний,
привезений, надітий.*

Творення дієприкметники

АКТИВНІ ?

ТЕП. ЧАС

Пиш (уть) ➡ **уч**

Працю (ють) ➡ **юч**

Леж (ать) ➡ **ч**

Сид (ять) ➡ **яч**

ИЙ

МИН. ЧАС

Посиві (ти) ➡ **л**

ИЙ

ПАСИВНІ ?

ТЕП. ЧАС

Очолюва (ти) ➡ **н**

ИЙ

МИН. ЧАС

Сказа (ти) ➡ ➡

Ши (ти) ➡ **т** ➡

Звари (ти) ➡ **н**

ИЙ

- Писати – пишуть -+уч+ий= пишучий
- Крокувати – крокують +юч+ий= крокуючий
- Лежати – лежать +ач+ий= лежачий
- Почорні ти +л+ий= почорнілий
- Змарні ти +л+ий= змарнілий
- Зблід ну ти - +л+ий = зблідлий
- Розцві с ти +л+ий= розцвілий

- Н(ий), -ен(ий), ен(ий), т(ий)
- сказа ти +н(ий)= сказаний
- Зв'яза ти +н(ий)= зв'язаний
- Побач и ти+ ен(ий)= побачений
- Зроби ти =зроблений
- Привезти – привезений
- Принесений
- Ми ти - +т(ий)= митий
- Терти – третій
- Засвоїти – засвоєний викроїти - викроєний

- Якщо основа дієслова закінчується на **и**, то пасивні дієприкметники утворюються за допомогою суф **ен** :
пояснити – пояснений, побачити – побачений
- Якщо основа дієслова закінчується на **А**, то пасивні дієприкметники утворюються за допомогою суф **н(ий)**:
написати – написаний, спляти- спляний
- Якщо основа дієслова закінчується на **ї**, дієприкметники утворюються за допомогою суф **єн(ий)**:
засвоїти – засвоєний, викроїти - викроєний
- **Відбувається чергування**: виходити – виходжений, народити – народжений, погасити-погашений, заморозити – заморожений, пустити – пущений, зловити – зловлений, приголубити - приголублений, виїздити - виїжджений

Чергування при творенні дієприкметників

Пого д жений (погод и ти)	– [дж]-[д]
Об'ї ж джений (об'їз д ити)	– [ждж]-[зд]
Стри ж ений (стри г ти)	– [ж]-[г]
Збере ж ений (збере г ти)	– [ж]-[г]
Зни ж ений (зни з ити)	– [ж]-[з]
Зобра ж ений (зобраз и ти)	– [ж]-[з]
Оголо ш ений (оголос и ти)	– [ш]-[с]

Зауважте !

Не слід плутати

- Н -

і

- НН -

У суфіксах дієприкметників
пасивного стану:

улюблени^ий, адресовани^ий,
пиляни^ий, нездолани^ий,
нездійсненни^ий, незлічени^ий
(ненаголошені
суфікси)

У прикметниках
типу:

нездоланни^ий,
нездійсненни^ий,
незліченни^ий
(наголошені
суфікси)

Написання **не** з дієприкметниками

окремо

1) коли при дієприкметнику є залежні слова:
*Жайворонки робили свій перший засів на **ще не** зораних плугом нивах (Коцюбинський).*

У наведеному реченні дієприкмет-ник зораних має залежні слова:

*плугом, **ще**; (КИМ, ДЕ, КОЛИ, ЯК)*

2) коли є протиставлення, що пере-дається за допомогою сполучника **а**:
*Десь, колись, в якійсь країні проживав поет нещасний, тільки мав талант до віршів не позичений, **а** власний (Леся Українка).*

3) коли дієприкметник виступає присудком:
*На лугах трава **не (Є)** кошена (Воронько).*

разом

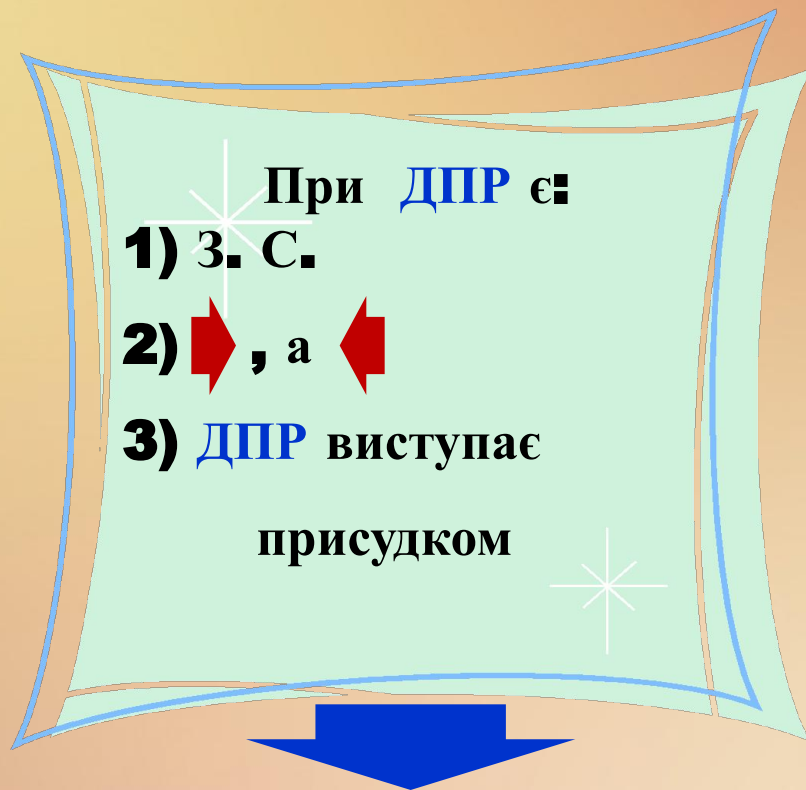
якщо дієприкметники виступають у ролі оди-ничних означень, не мають при собі зале-жних слів і не мають протиставного сполучника **а**:
*незакінчена картина,
неспростовані
Обвинувачення, ненаписаний
твір.*

НЕ

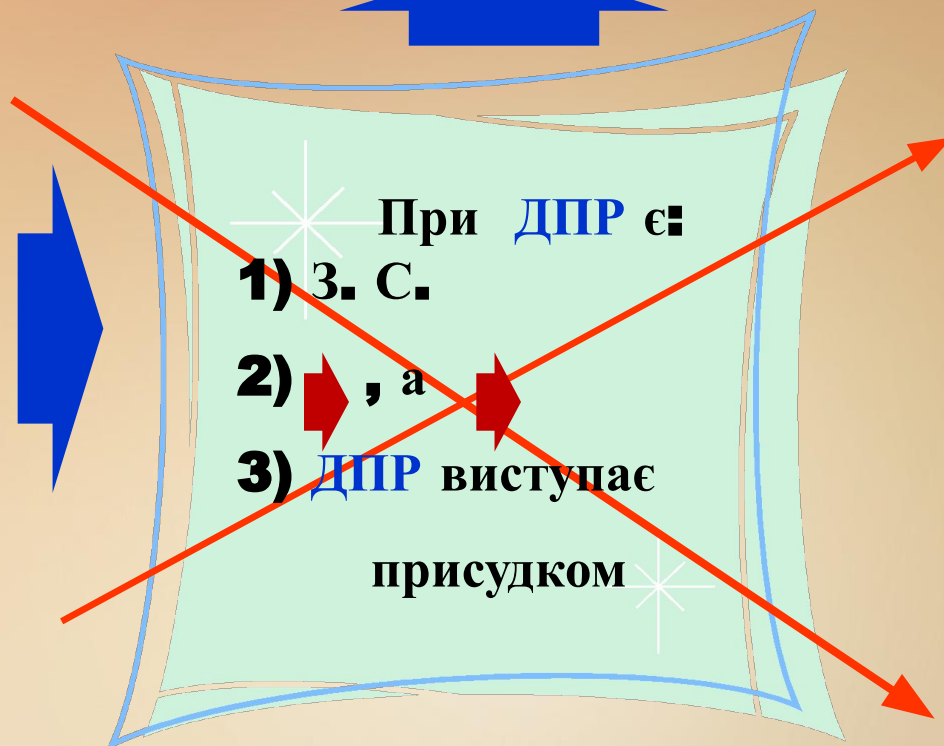

з дієприкметниками
пишеться

Разом

Окремо

Із поданими словами утворіть словосполучення, у яких би в одному випадку **не** писали окремо, а в інших — разом

Зразок: (Не) зібраний.

Незібране жито.

Не зібране **комбайном** жито.

Не комбайном **зібране**, а **скошене** косаркою жито.

**(Не)сіяний, (не)прополений, (не)зібраний,
(не)змелений, (не)скопаний.**

Складіть і запишіть по одному реченню на кожне правило написання дієприкметників із часткою **не** та префіксом.

Поміркуй

Прочитайте, порівняйте значення виділених слів.

1. Цей хлопець *вихований* у дитячому садку.

2. Він хлопець розумний, *вихований*.

Чи має ознаки дієслова слово *вихований* у першому реченні? Назвіть ці ознаки (вид, час). Назвіть залежні слова від слова *вихований*. До якої частини мови належить слово *вихований* у першому реченні? Чи всі ознаки дієслова втратило слово *вихований* у другому реченні? Чи можна утворити вищий і найвищий ступені прикметника від нього? Якщо можна, утворіть їх. До якої частини мови належить слово *вихований* у другому реченні?

► Дієприкметники можуть втрачати дієслівні ознаки виду, часу й одночасно набирати більшою мірою ознак прикметників. У таких випадках вони вказують на постійну ознаку, не мають при собі залежних слів і переходять у прикметники.

Зауважте !

- Дієприкметники можуть переходити ще в іменники.
- **Наприклад:** у реченні *Перші атакуючі зайняли рубежі противника (О.Гончар).*
атакуючі виступає іменником.
- **Отже,** у наведеному реченні атакуючі — підмет.

■ 1 спосіб. Замінити прикметником:

- бажачі скласти ЗНО – охочі скласти ЗНО
- біжуча вода – проточна вода
- біжучий рядок – рухомий рядок
- блукаючий сюжет – мандрівний сюжет
- ведуча організація – провідна організація
- виконуючий обов'язки – виконувач обов'язків
- виступаючий – доповідач
- віруючий – вірянин
- вміщуючий залізо – багатий на залізо, залізовмісний
- відстаючий учень – відсталий учень
- водоплаваючі птахи – водоплавні птахи
- ворогуючі сторони – ворожі сторони
- вражаючі результати – разючі результати
- гальмуючий шлях – гальмівний шлях
- діюча особа – дійова особа
- діючий вулкан – активний вулкан
- діючий закон – чинний закон
- домінуючий мотив – домінантний мотив
- друкуючий пристрій – друкувальний пристрій
- думаюча, мисляча людина – вдумлива людина
- енергозберігаючі лампи – лампи енергозбереження
- жарознижуючий засіб – жарознижувальний засіб
- завідуючий кафедрою – завідувач кафедри
- захоплюючі краєвиди – захопливі, привабливі, звабливі, принадні краєвиди
- зволожуючий крем – зволожувальний крем
- зворушуюча зустріч – зворушлива зустріч

- знаюча людина – тямуща, компетентна, обізнана людина
- зникаючі види – напівзниклі види
- життєстверджуючий настрій – життєствердний настрій
- інакомислячий – інакодумець
- існуючі кордони – сучасні кордони
- існуючі методи – наявні методи
- координуючий центр – координаційний центр
- комплектуючі деталі – деталі для комплектування
- миючі засоби – мийні засоби або засоби для миття
- наступаюче свято – прийдешнє свято
- обезболюючий засіб – знеболювальний засіб
- оточуюче середовище – навколишнє середовище, довкілля
- пануюча ідея – панівна ідея
- переконуючий доказ – переконливий доказ
- підростаюче покоління – молоде покоління
- правляча еліта – керівна еліта
- приваблююча пропозиція – приваблива пропозиція
- уточнюючі члени речення – уточнювальні члени речення
- хвилюючі слова – зворушливі слова
- спляча красуня – приспана красуня

- **2 спосіб. Замінити іменником:**
- акомпануючий – акомпаніатор
- виступаючий – доповідач, лектор, промовець
- відпочиваючий – відпочивальник
- віруючий – вірянин
- головуючий – голова
- завідуючий кафедрою – завідувач кафедри
- керуючий – керівник
- контролюючий – контролер
- оточуюче середовище – довкілля
- оточуючі люди – оточення
- подорожуючий – подорожній і мандрівник
- поступаючий – вступник
- потопаючий – потопельник
- початкуючий – початківець
- працюючий – працівник
- **3 спосіб. Замінити іменником-прикладкою:**
- збираюча лінза – лінза-збирач
- лідируюча команда – команда-лідер
- початкуючий поет – поет-початківець

- **4 спосіб. Замінити словосполученням:**

- люблячий тебе – з любов'ю до тебе
- перебуваючий на ремонті – поставлений на ремонт
- стоячі місця – місця для стояння
- сидячі місця – місця для сидіння

- **5 спосіб. І, нарешті, якщо ніщо попереднє не підходить, замінити конструкцією «що...», «який...»:**

- знаючий фізику – який знає фізику
- перебуваючий у відрядженні – який перебуває у відрядженні
- перебуваючий за кордоном – який перебуває за кордоном
- плачучий – який плаче, у сльозах
- працюючий у великій компанії - який працює у великій компанії
- подорожуючий – який подорожує.

- **Дбайте про досконалість і красу рідного слова!**

Домашнє завдання

- Вивчити п.13
- Написати вправу 129, 130.